

Werenfriduskerk, de parel van Zieuwent

Een neogotisch bouwwerk uit 1899 van architect Boerbooms

Harry Spekschoor en Bennie Venderbosch

Wie Zieuwent nadert, ziet al op flinke afstand de toren van de kerk hoog boven het landschap uitstijgen. Wie dichterbij komt, ziet hoe groot en mooi de kerk is. Wie de moeite neemt om de kerk ook van binnen te bewonderen, zal zich verbaasd afvragen hoe het mogelijk was dat zo'n majestueus bouwwerk gebouwd is in het dorp Zieuwent van toen.

Bouwpastoor Sanderink

Een eerste Werenfriduskerk, gebouwd op een steenworp afstand van de huidige kerk, werd in 1795 in gebruik genomen. Dat kerkje werd omstreeks 1837 uitgebreid, maar was op den duur ook te klein. Toen pastoor Sanderink¹ in 1895 de eerste Zieuwentse bedevaart naar Kevelaar organiseerde, raakte hij daar danig onder de indruk van de bedevaartsbasiliek en wilde hij voor zijn parochie een nieuwe kerk stichten. Bij het bisdom trof hij een kant-en-klaarontwerp aan van architect J.W. Boerbooms. Het kwam van de parochie Groningen, maar die zag het ontwerp als niet haalbaar, waarschijnlijk vanwege het prijskaartje. Pastoor Sanderink oarmde het ontwerp en zette alles op alles om dit bouwwerk in Zieuwent gerealiseerd te krijgen.

Architect Boerbooms

J.W. Boerbooms werd geboren in 1849 te Arnhem. Zijn vader was timmerman-aannemer van beroep. Over zijn studie is weinig meer bekend dan dat hij op jonge leeftijd in dienst trad bij de bekende architect P.J.H. Cuypers, maar zijn latere werk had meer verwantschap met het werk van Alfred Tepe en het Sint-Bernulphusgilde. Rond 1875

vestigde hij zich als zelfstandig architect te Arnhem. Het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 bracht met zich mee dat er vrijuit katholieke kerken mochten worden gebouwd. De neogotiek deed opgang en architect Boerbooms getuigde hiervan. Zijn belangrijkste werken in Gelderland zijn de restauraties van de Eusebiuskerk te Arnhem en de hervormde kerken van Rheden en Aalten, de katholieke Visitatiekerk in Velp, het schip van de Apeldoornse Mariakerk, de kapel van het Sint-Claraklooster te Silvolde (1899, gesloopt 1983), de kapel van het Sint-Elisabeths Gasthuis in Arnhem en de Werenfriduskerk in Zieuwent.

Dat het bisdom het ontwerp van Boerbooms goedkeurde, was mogelijk mede te danken aan de bankier Louis Sprenger uit Arnhem, die behalve de financiën van de parochie Zieuwent ook die van het Arnhemse Sint-Elisabeths Gasthuis behartigde.² De architect zou de voltooiing van zijn Werenfriduskerk niet meemaken: hij overleed op 8 juli 1899.³ Architect G. te Riele maakte het werk af.

Bouwkosten en ontwerp

Om de bouwkosten te drukken verzocht pastoor Sanderink om een nieuwe berekening te maken, voor het geval dat de kerk vijf meter korter en anderhalve meter smaller zou worden. In 1896 reageerde Boerbooms met een nieuwe

Afbeelding omslag: Detail van de toren van de Werenfriduskerk, gemaakt met behulp van een drone.

De derde geleding van de toren van dichtbij (foto: Zieuwents Belang/Oudheidkundige Vereniging Zieuwent, 2013).

begroting. Hij schreef dat hij de kerk wel smaller kon maken, maar slechts 2,5 meter korter. Deze verkorting vond Boerbooms door het priesterkoor geen twee traveeën diep te maken, maar slechts één, waardoor er geen plaats was voor zeven maar voor vijf ramen. Hij had veel moeite om deze wijzigingen aan te brengen, want ze hadden invloed op het totaalbeeld van de kerk. De totale bouwsom van kerk en pastorie werd begroot op 127.400 gulden.⁴ Bij de aanbesteding in december 1897 in het koffiehuis van A. Toebes te Zieuwent (het latere klooster) werd de bouw van de kerk en de pastorie gegund aan aannemer J. Roodenrijs uit Den Haag voor 130.000 gulden.⁵

Financiering van de bouw en inzet van parochianen

Een bedrag van 130.000 gulden bijeenbrengen door een parochie die rond 1900 tweeduizend parochianen telde, was geen gemakkelijke opgave. Toch wist pastoor Sanderink zijn parochianen enthousiast te maken en handig in te spelen

op de vrijgevigheid van de mensen. Zo werden spaarcenten bedoeld als reserve voor de oude dag geschonken en in diverse testamenten werd de kerk als erfgenaam genoemd. Niet onvermeld mag blijven dat in Zieuwent aan het eind van de negentiende eeuw vlas werd verbouwd van hoge kwaliteit. De textielbaronnen van Twente kochten het graag en toen de pastoor hiervan weet kreeg, hield hij een maandelijks 'vlascollecte'. Extern werd geld geworven door het uitgeven van obligaties van 500 gulden tegen een rente van drie en een half procent.⁶ Naast geldelijk bij te dragen wisten de parochianen ook hun handen uit de mouwen te steken om daarmee de bouwkosten te drukken. Zo groeven Zieuwentse mannen zelf de bouwput en vervoerden ze de bouwstenen met een kruiwagenestafette vanaf het spoorstation Lichtenvoorde-Groenlo naar Zieuwent over een afstand van zeven kilometer.

Neogotisch bouwwerk

Architect Boerbooms spande zich tot het uiterste in om een bouwwerk te creëren dat volledig in harmonie was. De mooi geproportioneerde toren, centraal geplaatst en bijna 75 meter hoog, priemt als een scherpe naald in de blauwe hemel. De naar boven toe steeds inspringende steunberen op de hoeken leiden de blik van de kijker als het ware naar boven tot voorbij de balustrade op de scheiding tussen de toren en de bijna 25 meter hoge ranke spits. De toren is

1 B. Venderbosch, H. Hulshof, H. Spekschoor, '100 jaar Werenfridus' in *Het Hoenderboom* nr. 42, Zieuwent oktober 1999, 14.

2 Biografische woordenboek Gelderland deel 3 Joost van Hest, 'Johannes Wilhelmus Boerbooms' in *Biografische woordenboek*

Gelderland deel 3, Hilversum 2002, 23-25.

3 B. Venderbosch, H. Hulshof, H. Spekschoor, idem, 63.

4 Idem, 34; brief, gedateerd 6 november 1896.

5 Idem, 53-54.

6 Idem, 22-23.

De zuidwestkant van de toren (tekening: Bennie Venderbosch).

verdeeld in drie geledingen die naar boven toe steeds fraaier worden. Vooral in de bovenste geleding heeft Boerbooms alles bijeengebracht wat een gotisch bouwwerk ‘glans’ kan geven: steunberen, pinakels met hogels, vierpassen, beelden van engelen, spuwers in de vorm van dierenfiguren en spitsbogen vormen samen met het verticale lijnenspel in het metselwerk een lust voor het oog, majestueus en sierlijk tegelijk. De vieringtoren met het klokje draagt ook bij aan dit karakter. Ook het schip van de kerk met zijbeuken, kapellen, dwarsschip en het hoogkoor vertoont een perfecte samenhang. Over elk detail is nagedacht.

Het interieur

Op 10 oktober 1899 werd de kerk ingewijd door Mgr. Henricus van de Wetering, aartsbisschop van Utrecht. De inrichting van de kerk op dat moment stak schril af bij het huidige beeld, want die bestond vrijwel geheel uit de interieurstukken van de oude kerk. Daarvan is alleen de godslamp nog over. In de loop van slechts enkele tientallen jaren na de inwijding kreeg het gebouw de inrichting zoals die nu nog bijna helemaal te zien is. Bij herhaling werden daarvoor dezelfde ateliers ingeschakeld, met als resultaat een opval-

De Werenfriduskerk in Zieuwent uit 1899; naast de kerk staat links de pastorie (foto: Zieuwents Belang/Oudheidkundige Vereniging Zuwent, 2013).

lend harmonieus geheel, helemaal passend bij het exterieur. Ook al doet het inkorten van het priesterkoor enige afbreuk aan de verhoudingen in het hoofdkoor, de ruimte geeft een harmonieuze indruk, vooral bij een laagstaande avondzon.

De altaren

De firma Besseling in Borken (Duitsland) vervaardigde de tafel van het hoofdaltaar. In 1906 werd het altaar uitgebreid met een retabel (bovenbouw), rijkelijk voorzien van beelden, beeldengroepen, pinakels enzovoort. Deze bovenbouw in witte zandsteen was afkomstig uit het atelier van beeldhouwer F.W. Mengelberg te Utrecht. Het Maria-altaar, in 1902 geplaatst, werd eveneens vervaardigd door de firma Besseling met een bovenbouw in gepolychromeerd eikenhout. Oorspronkelijk had het twee zijpanelen die later verwijderd werden om de muurschilderingen rond het altaar beter zichtbaar te maken. Na de grote restauratie in de jaren negentig van de vorige eeuw werd deze bovenbouw opnieuw geschilderd. In 1907 verstrekte pastoor Hegeman aan het atelier van Mengelberg de opdracht voor het Sint-Jozefaltaar dat een jaar later werd geplaatst. Het Heilig-Hartaltaar stamt uit 1922 en is van de firma Jungblut en Zn. uit Utrecht.

Het hoofdaltaar (vervaardigd door de firma Besseling) in het koor met een retabel van de firma Mengelberg en de vijf nieuwe ramen uit 1959 (foto: Karel Beerten, 2012).

De ramen

In het priesterkoor bevinden zich vijf gebrandschilderde vensters. De oorspronkelijke drie ramen achter het hoofdaltaar raakten in verval en werden in 1959 vervangen door nieuwe ramen van glazenier Schifferstein in De Bilt. Het middelste raam toont voorstellingen uit het leven van Christus. Links en rechts daarvan worden de vier oudste geloofsverkondigers van de Nederlandse kerkprovincie afgebeeld: Ludger, Werenfridus, Willibrordus en Bonifatius. In 1930 schonk de parochie de gebrandschilderde ramen boven het Maria-altaar met De opdracht van Maria in de tempel, Maria bij het lege graf en De visitatie (ontmoeting van Maria en Elisabeth). Het grote transeptraam links van het Maria-altaar heeft als hoofdthema De bergrede van Christus. Het hoofdthema van het grote raam aan de andere kant van het transept is Mozes die de tafelen der wet heeft ontvangen op de berg Sinai. Al deze ramen kwamen uit het atelier van glazenier Kocken te Utrecht. In de zijbeuk aan de zijde van het Jozefaltaar bevindt zich een raam met een afbeelding van de heilige Isidorus. Het is geplaatst in 1960 en vervaardigd door Henri Schifferstein. De overige negen ramen, vijf in de zijbeuk aan de kant van

Het schip van de kerk, gezien naar het priesterkoor (foto: Karel Beerten, 2012).

het Maria-altaar en vier in de andere zijbeuk, zijn nog de oorspronkelijke, waarschijnlijk vervaardigd door de firma Nicolas uit Roermond. De tien ramen in de doopkapel en Mariakapel achter in de kerk zijn ook van glazenier Kocken.

Preekstoel, doopvont en communiebank

De firma Besseling, waarvan het hoofdaltaar en het Maria-altaar waren betrokken, leverde nog meer delen van het meubilair. In december 1901 werd de oude doopvont vervangen door een nieuwe. De doopvont rust op een zuil, omringd door vier engelfiguren en is uitgevoerd in wit zandsteen. Het deksel is in brons gesmeed en wordt bekroond door een in brons gegoten beeld van Johannes de Doper. In 1903 was de communiebank vervaardigd, een prachtig stuk vakwerk. Het middenpaneel beeldde het Laatste Avondmaal uit, maar pastoor Bergervoet liet dit begin jaren dertig vervangen door Herten bij de waterbron. In de jaren zestig verdween de communiebank op raadselachtige wijze uit de kerk. In 1929 ten slotte werd een nieuwe preekstoel aangeschaft. Op de wanden van deze kansel staan Christus en de vier evangelisten afgebeeld.

Het Maria-altaar, vervaardigd door de firma Besseling (foto: Karel Beerten, 2011).

Het triomfkruis

De kunstenaars in het atelier Mengelberg die het retabel van het hoofdaltaar hadden gemaakt, vervaardigden in 1907 het grote triomfkruis dat boven in het koor hangt. Vijftig jaar later werd het kruis verplaatst naar het zijschip, voor het Jozefaltaar, om het zicht op de nieuwe ramen in het priesterkoor te verbeteren. Nog weer later stelden de parochianen voor om het kruis weer op de oorspronkelijke plaats te hangen. Dat leek een kostbare aangelegenheid te worden, maar een welwillende parochiaan voerde het met hulp van enkele medewerkers uit voor een krat bier!

De kruiswegstaties

In 1925 verhuisden de oude staties naar de Georgiuskerk te Bredevoort waarna Wijnand Geraedts de opdracht kreeg voor nieuwe staties (1927).⁷ Deze werden geschilderd op koperplaten. Opvallend is dat naast de veertien traditionele staties nog twee staties zijn toegevoegd, namelijk Christus in de Olijfhof en De verrijzenis van Christus, omdat er zestien muurvlakken beschikbaar waren. Geraedts ontving voor elke statie of schilderij 400 gulden. Enkele jaren later nam Geraedts het schilderen van overige personages op de kerkmuren ter hand, een cadeau voor het vijftigjarige priesterfeest van pastoor Henricus Hegeman, pastoor te Zieuwent van 1904-1929. Gelijktijdig met dit laatste schilderkarwei van Geraedts werd het ornamentele deel van het werk uitgevoerd door de firma Bonekamp te Apeldoorn.

Het Jozefaltaar uit het atelier van Mengelberg (foto: Karel Beerten, 2008).

Het orgel

In 1915 deed zich de gelegenheid voor om een passend orgel aan te schaffen. Het bevond zich dichtbij, in de kapel van het Jongenshuis in Harreveld. Van dit unieke orgel van de firma Franz Eggert in Paderborn (gebouwd in 1899), bestaat maar één exemplaar in Nederland. Het orgel heeft twee klavieren, 24 registers en 1192 pijpen. De ruimte van de kapel te Harreveld was te klein voor het geluidsvolume van het orgel en daarnaast verkeerde het Jongenshuis in financiële nood. Het parochiebestuur wist het orgel voor 3800 gulden te verwerven.

De klokken

Drie jaar na de voltooiing van de kerk moest er in de toren al een gat gehakt worden om vier luidklokken aan te brengen. Vooral voor de grootste – in de volksmond aangeduid als 'Haverkamp Manus', genoemd naar de schenker Hermanus ten Brundel, met een diameter van 150 centimeter en een gewicht van 2150 kilo – was een flink gat nodig. Begin februari 1943 werden die klokken door de bezetter

7 B. Venderbosch, H. Hulshof, H. Spekschoor, '100 jaar Werenfridus'

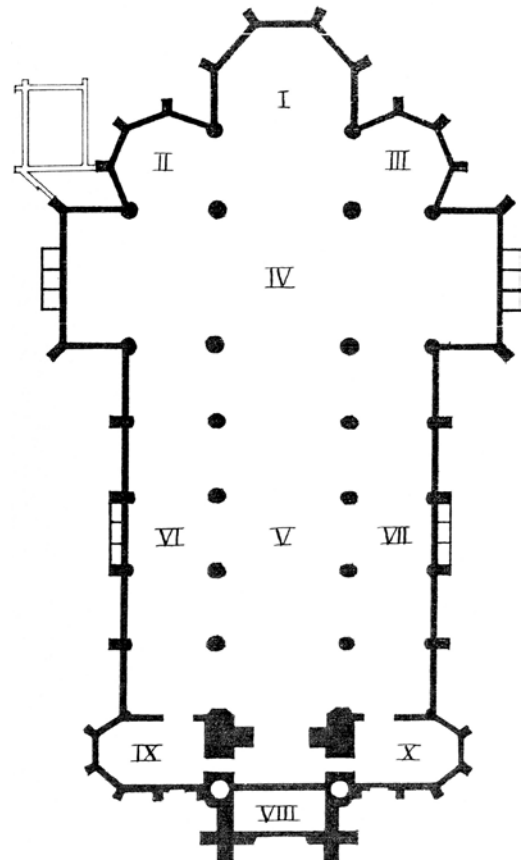
in *Het Hoenderboom* nr. 43, Zieuwent maart 2000, 56-57.

Venster met de acht zaligsprekingen in het bovenste deel en in het benedendeel onder andere de onthoofding van Johannes de Doper (foto: Karel Beerten, 2011).

Het beeld van Sint Werenfridus, die herkenbaar is aan zijn bootje. Werenfried was een volgeling van Willibrord. Na zijn overlijden werd hij in een onbestuurd bootje te water gelaten. Op de plaats waar het scheepje aanlegde, werd hij begraven (foto: Karel Beerten, 2011).

Plattegrond van de Werenfriduskerk met daarin I: het priesterkoor, II de Mariakapel, III de Jozefkapel, IV het transept of dwarsbeuk, V het middenschip, VI de zijbeuk aan de evangeliekant en VII de zijbeuk aan de epistelkant (tekening: Bennie Venderbosch).

De laatste twee van de zestien kruiswegstaties (foto: Karel Beerten, 2011).

Het orgel van de firma Eggert heeft een neogotisch front (foto: Marcel v.d. Linden, 2011).

weer naar beneden gehaald. Pas in 1948 verzocht pastoor Bergervoet in een brief aan de bisschop om tot aanschaf van nieuwe klokken over te gaan.⁸ Het bestuur ontving van het Rijk als schadevergoeding voor de oude klokken, die een totaalgewicht van plus minus 5000 kg hadden, 11.250 gulden à 2,25 gulden per kilo. Uit eigen middelen moest het bestuur nog 22.250 gulden bijleggen.

Betrokkenheid van parochianen

Al eerder in dit artikel is de inzet van de parochianen genoemd bij de bouw van de kerk. Die hield niet op toen de kerk was voltooid en in gebruik werd genomen. Van het interieur zijn de volgende inventarisstukken geschonken door parochianen: het hoofdaltaar, het Sint-Jozefaltaar, het Heilig-Hartaltaar, twee grote kandelaars in het priesterkoor, de vier grootste klokken, de inrichting van de vroegere Theresiakapel naast de hoofdingang van de kerk, de eerste ramen in het priesterkoor, het grote raam in het transept (Mariazijde) met de bergrede, het Isidorusraam (eerste raam in de zijbeuk aan de Jozefzijde), het triomfkruis en een ciborie.

Voor de grote restauratie van het exterieur, begin jaren negentig van de vorige eeuw, waarvoor de Rijksdienst voor de Monumentenzorg 3.500.000 gulden beschikbaar stelde, werd van de parochie een eigen bijdrage van 700.000 gulden gevraagd. Het bestuur had de helft daarvan gereserveerd. De andere helft moest met allerlei acties zoals verlotingen, veilingen en vrije giften nog bijeengebracht worden,

⁸ Idem, 36.

De gewelofschilderingen van de firma Bonekamp te Apeldoorn (foto: Karel Beerten, 2011).

met als resultaat 447.516 gulden. In 1999 werd vervolgens het interieur van de Werenfridus onder handen genomen. Alle muren en gewelven werden stofvrij en schoongemaakt, met name door oudere vrijwilligers. Het karwei kostte 500.000 gulden, inclusief het opnieuw schilderen van muren, gewelven en dergelijke. De kerk voorzag in de helft van dat bedrag. De andere helft werd bijeengebracht door de mensen van Zieuwent, wederom door allerlei acties.

Tot slot

Al 115 jaar etaleert Zieuwent zich met haar kerk. Tienduizenden hebben hun blikken langs het bouwwerk en het interieur laten gaan om de schoonheid ervan in zich op te nemen. De rol van de kerk als ruimte voor diensten neemt af. Een grote uitdaging vormt de opgave om dit gebouw op deze plek te behouden en functioneel te laten zijn als de parel van Zieuwent.

Over de auteurs

Bennie Venderbosch heeft van jongs af aan interesse gehad in architectuur, kan goed tekenen en is kalligraaf. Hij is eindredacteur van de twee speciale nummers van Het Hoenderboom over de kerk. Venderbosch verzorgt rondleidingen en voelt zich nog steeds nauw verwant met dit mooie bouwwerk. Harry Spekschoor is dertig jaar lang bestuurslid geweest van de Oudheidkundige Vereniging Zuwent te Zieuwent. Vanuit die functie is hij betrokken geweest bij publicaties over de Werenfriduskerk. Hij vormde jarenlang samen met Venderbosch de redactie van het tijdschrift Het Hoenderboom.